

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

בשלח תשס"ח

פרשת שבוע

"אל תהי צדיק הרבה"

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בסוף פרשתנו מופיע סיפור המלחמה הראשונה בעמלק.

עמלק הפך לדורות, לסמל לשונאי ישראל המנסים בכל דור ללכותינו. הציווי להלחם בו לכאורה איננו שונה מהציווי להלחם בכל מלחמת מצוה.

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל יְהוָה שְׂפָר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֵק" (שמות י"ז ט).

לאחר הנצחון מסכם הכתוב:

"וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּסְיָהּ מִלְחָמָה לִיקָוֶק בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶךְ דָּר" (שם, טז).

לא ברורה משמעותה של הכרזה אלקית זו.

למעלה מארבע מאות שנה מאוחר יותר קיבל שאול המלך ציווי מפי שמואל הנביא:

"עֲתָה לְךָ וְהִפִּיתָ אֶת עַמְלֵק וְהִחַרְמְתָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תִחַמַּל עָלָיו וְהִמַּתָּה מְאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַלְל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוֹר וְעַד שָׂה מִמְּגַל וְעַד חֲמֹר" (שמואל א' ט"ו ג).

ציווי זה זעזע את שאול, רגשותיו ההומניים נתעוררו וגרמו לו לעבור על דברי הנביא ולאבד את מעמדו כמלך. חז"ל מבקרים אותו ומספרים לנו כי קושי למדני-הלכתי הפריע לו בביצוע הציווי. זו"ל הגמרא:

"בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול 'לך והכית את עמלק', אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה! ואם אדם חטא - בהמה מה חטאה? ואם גדולים חטאו - קטנים מה חטאו? יצאה בת קול ואמרה לו 'אל תהי צדיק הרבה' (קהלת ז' טז)" (יומא דף כב עמוד ב).

נשאלת השאלה האם הציווי שנצטווה שאול הוא ציווי לדורות? האם אכן אלו הם גדרי המצווה באופן קבוע? באמצעות בירור השאלה הראשונה מה פשר השבועה "כִּי יָד עַל כַּסְיָהּ", נשתדל לענות על התשובה השניה.

מצאנו במדרש ההלכה על פרשתנו:

"ויאמר כי יד על כסיה - מלחמה לד' וגו', ר' יהושע אומר לכשישב הקב"ה על כסא מלכותו ותהי ממלכתו (שלמה) באותה שעה מלחמה לד' בעמלק.

ר' אלעזר המודעי אומר נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמים. שלא יאמרו גמל זה של עמלק."

ר' אליעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו שאם יבא אחד מכל אומות העולם להתגייר שיקבלוהו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו". (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מס' דעמלק פרשה ב ד"ה ויאמר כי).

אם כך מצינו שלש דעות:

א. דעת ר' יהושע כי שבועה זו נוגעת למעשיו של הקב"ה ורק שלו באחרית הימים.

ב. דעת ר' אלעזר המודעי כי משבועה זו נלמד שהציווי שקיבל שאול הוא הציווי הקבוע מדורי דורות ובכל הדורות בהם ניתן לקיים בפועל מצוות מחייבת עמלק. הציווי הוא להכרית כל זכר לעמלק.

ג. דעת ר' אליעזר היא שהשבועה מלמדת אותנו שאפשר לקבל גרים מכל העמים (כולל אדומים, מואבים, עמונים ומצרים) אבל לא עמלקים.

נשאלת השאלה כמי נפסק להלכה למעשה? הפוסק היחיד שהכריע בכך היה הרמב"ם. הוא פוסק כר' יהושע. לכן בפסקיו אין הוא מביא את הציווי שנצטווה שאול כפסק לדורות כי הוא רק הוראת שעה. כמו כן, לשיטתו ניתן לקבל גרים אפילו מעמלק.

לשיטת הרמב"ם ברורה תמיהתו של שאול מכיוון שהוא נצטווה ציווי יוצא דופן שלא היה לו אח ורע בתולדות ישראל.

הבה נפנים את המסר של חז"ל כי כשיש ציווי מפורש מפי נביא

ההדרכה היא "אל תהי צדיק הרבה"!

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

משפט והלכה - משפטי שאול / הלכה פסוקה

"משפט והלכה בישראל" – בית הדין לענייני ממונות שליד "ארץ חמדה".

לפניות לבית הדין התקשרו ל"ארץ חמדה": 02-5371485, פקס 02-5379626 או דוא"ל beitdin@eretzhemdah.org
במדור זה אנו מביאים פסקי הלכה מתומצתים של בתי דין לענייני ממונות.

פסקי הדין המפורסמים ב'הלכה פסוקה', אינם מבטאים את עמדת בית הדין 'משפט והלכה בישראל'. כמו כן אין לראות בפרסומם משום ייעוץ הלכתי או משפטי. מטרת פרסומם היא לעורר דיון הלכתי בין הקוראים.

פסק דין: שותפות במיזם כלכלי / בית הדין משפט והלכה בישראל

עורך: הרב יואב שטרנברג

תיאור המקרה: התובע פיתח משחק חדש. על מנת למכור את זכויות היוצרים של המשחק לחברת משחקים, נכנס לשותפות עם הנתבע. הנתבע היה אמור לעסוק בשיווק המשחק לחברת המשחקים, כאשר דובר מראש על חברת משחקים מסוימת בחו"ל, שלנתבע יש קשר מיוחד עם המנהל שלה. סוכם, שהרווחים ממכירת המשחק יתחלקו שווה בשווה בין שני הצדדים. על פי בקשת החברה, שופר המשחק, אך בסופו של דבר, החליטה החברה לדחות את קבלת המשחק לייצור.

התביעה: התובע טוען כי היות שהנתבע נכשל בתפקידו, יש לבטל את השותפות. ברור שאין לנתבע שום עדיפות בקשרים עם חברות אחרות, והשותפות נבעה מהקשר המיוחד שיש לנתבע עם מנהל החברה שדחתה את המוצר בסופו של דבר. הוא רוצה לנסות למכור את המשחק לחברה ישראלית, שם מן הסתם הרווחים יהיו קטנים יותר, אבל לדעתו לא נדרשת עבודת שיווק נוספת. כמו כן, הוא מוכן לתת לנתבע רק 20% מן הרווחים שיגיעו ממכירת המשחק.

תשובת הנתבע: הנתבע טוען, שהעובדה שהמשחק לא התקבל בסופו של דבר בחברה המקורית אינה מהווה עילה לביטול השותפות. הוא מציע לפנות לחברה בין לאומית אחרת. הוא סבור, שגם החברה הראשונה היתה מקבלת את המוצר, אם רק היו נעשים שיפורים נוספים, שיפורים שלתובע אין את היכולת לעשות כעת.

הנתבע דורש להמשיך את השותפות על פי שיעור הרווחים המדובר – שווה בשווה. כמו כן, הוא מבקש מבית הדין שיחייבו את התובע לא להתקשר עם גורם משווק אחר.

פסק הדין: בית הדין קבע, שהשותפות צריכה להמשיך להתקיים, כאשר חלוקת הרווחים תיעשה שווה בשווה, ואין לצד אחד לנסות למכור את המשחק לחברה בארץ, ולא דווקא לחברה בחו"ל.

הנימוקים: בית הדין קבע, שאין לטעון שהשותפות הזו היא בבחינת 'מקח טעות'. שכן, לנתבע אכן ישנם קשרים אישיים עם מנהל החברה שאליה פנו בראשונה. גם העובדה שבסופו של דבר לא התקבל המשחק, אינה מעידה על כך שלא היה לנתבע קשר אישי עם מנהל החברה.

כמו כן, הנתבע אכן פעל לקידום שיווק המוצר. אין שום סיבה לחשוב, שהמשחק לא התקבל בגלל חוסר השקעה של הנתבע. גם אם היה חוסר השקעה שכזה, אין הוא מהווה בסיס לביטול השותפות למפרע, אלא לכל היותר יסוד לתביעה לתשלום נזקים או לפיצוי בגין מניעת רווח.

בין התובע לנתבע ישנם חילוקי דעות בשאלה, מה היה אופי השותפות שלהם. לדעת התובע, הוא הבעלים על המשחק. תפקידו של הנתבע הוא רק לשמש כאיש שיווק, שבתמורה מקבל 50% מהרווחים. לעומת זאת, הנתבע רואה את עצמו כשותף מלא.

בית הדין קבע שעמדתו של הנתבע נכונה משלושה שיקולים עיקריים: (א) הנתבע השתתף בצורה משמעותית גם בעיצוב המוצר (ב) הנתבע התחייב להשקעה כספית, שהתובע לא השקיע. דהיינו, כנגד הרעיון שהביא התובע, הביא הנתבע כסף (ג) חלוקת רווחים שווה בשווה מצביעה בדרך כלל על שותפות.

כמו כן, יש לציין, שגם כאשר הוצג המשחק לחברת המשחקים, היה נראה שהנתבע הוא שותף גמור. לאור הסיבות הנ"ל, יש לקבוע שהצדדים נכנסו להסכם שותפות, אלא שיש לקבוע את תוקפו על פי ההלכה. בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קעו סעיפים א-ג) נפסק: "השותפין שבאים להשתתף, אין השיתוף נגמר בדיבור, לומר שאם אמר: בואו ונשתתף יחד בכך וכך, שלא יוכלו לחזור בהם, ואינו מתקיים אלא בקנין... נשתתפו בשאר מטלטלין, כיון שקנו מידם שיביא זה חביתו של יין וזה כדו של דבש, והרי נשתתפו בהם, נעשו שותפין בהם... האומנים שנשתתפו באומנות, אף על פי שקנו מידם, אינם שותפים. כיצד, שני חייטין או שני אורגים שהתנו ביניהם שכל שיקח זה וזה במלאכתו יהיה ביניהם בשוה, אין כאן שותפות כלל, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם".

דהיינו, שותפות יכולה להיווצר רק כאשר שני הצדדים נעשים שותפים בחפץ מסוים. אולם, שותפות במלאכה, כגון זו של החייטים, אינה נחשבת כשותפות.

בנדון דידן, יש לשאול, האם ישנו חפץ מסוים שבו שותפים הצדדים. על פניו, השותפות איננה בחפץ, אלא ברעיון – זכויות היוצרים של המשחק המסוים. למעשה, ישנה מחלוקת בפוסקים, אם לזכויות יוצרים יש מעמד של חפץ שניתן להקנותו, כמבואר בספר 'עמק המשפט – זכויות יוצרים' (קיצורי דינים למעשה פרק א).

אולם, גם אם נאמר שזכויות יוצרים אינן נחשבות כחפץ שניתן להיות שותפים בו, עדיין יש לשותפות בנדון דידן משמעות. שכן, בהמשך דברי השולחן ערוך (שם סעיף ג) נאמר: "י"א דאפילו קנין אינם צריכין, אלא כל מה שמתנים זה עם זה מתקיים, אפילו באמירה בעלמא, ואינן יכולין לחזור בהן כל זמן השותפות שהתנו. ויש חולקין ואומרים שיכולין לחזור בהן לענין מה שירויחו אחר כך, אבל לא לענין מה שהרויחו כבר...".

לשיטת היש חולקים מבואר, שאמנם ביחס להמשך השותפות, אין שותפות בלא קניין על חפץ, אולם ביחס לרווחים מהשותפות עד עתה, יש לשותפות מעמד אף בלא קניין. ומבואר בנושאי הכלים בשו"ע שם, שבזה כולי עלמא מודים.

ולכן, לגבי הרווחים מהשותפות שנוצרו עד עתה, לכולי עלמא יש לתובע ולנתבע חלק שווה. יש לציין, שמן הראוי להשתדל לחפש בסיס לקיום השותפות, שהרי מראש הצדדים רצו לעשות שותפות כזו, ויש לעשות כל טעמיהם להלכה דרכים לקיים אותה. וכעין זה בדברי המהרש"ך (חלק ב סימן רכט): "מאחר שראובן נשא ונתן עם שמעון במקום שנהגו שלא יצטרכו בעסקיהם לדון בדין תורה שהיה מן הנמנעות לישא וליתן ויבטל העסק והמשא ומתן, היתכן שנאמר שישא ויתן על סמך אותו המנהג והדבר היה ידוע שאם אותו העסק והמאורעות שאיפשר שיארעו באותו העסק היו נידונים בדין תורה הניח מעותיו על קרן הצבי ויאכל הלה וחדל?".

עוד יש לקבוע, מהי מטרתה של השותפות, מאחר ונושא זה שנוי במחלוקת בין הצדדים. הנתבע מעוניין למכור את המשחק רק לחברה בין לאומית, שם הרווחים יהיו גדולים יותר. אבל התובע, המעוניין לממש את הרווחים מהר, רוצה לאפשר מכירה גם בארץ.

בשולחן ערוך (שם סעיף יד) נאמר: "אחד מהשותפין שבא לישן הפירות עד הזמן הידוע למכור אותם פירות, אין חבירו מעכב עליו. אבל משהגיע זמן המכר, יכול כל אחד מהם למכור, ואין חבירו יכול לעכב עליו... ואם אין זמן ידוע למכור אותם פירות, ורוצה אחד מהם לישנם, חבירו מעכב עליו". על כן, היות שיש כעת אפשרות סבירה למכור את המשחק לחברה בארץ, אין הנתבע רשאי לעכב את המכירה בטענה שאם יחכו יזכו לעסקה טובה יותר.

היות שמדברי הצדדים לא ניתן לקבוע באופן חד משמעי שמטרת השותפות היתה התקשרות דווקא עם גורמים בין לאומיים, רשאי התובע לדרוש למכור את המשחק לחברה בארץ.

לאור האמור לעיל, יש לקבוע, כי מדובר בשותפות את תביעת התובע יש לראות, כתביעה לפירוק השותפות. בשולחן ערוך (שם סעיף טז) נאמר: "נשתתפו סתם, ולא קבעו להם זמן, הרי אלו חולקין כל זמן שירצה אחד מהם, ויטול כל אחד חלקו מהסחורה. ואם לא היה באותה סחורה דין חלוקה, או שהיה בחלוקתה הפסד, הרי אלו מוכרים אותה וחולקים הדמים".

בנדון דידן, לא נקבע זמן לשותפות, אבל נקבע יעד סיום – מכירת המשחק לגורם אחר. עם זאת, היות שכבר עבר זמן רב ומכירת המשחק איננה בטוחה, נראה שיש לדון שותפות זו כשותפות שלא נקבע לה זמן, שכל אחד מהשותפים יכול לדרוש את פירוקה.

היות שאין כאן נכס שניתן לחלוק אותו, ישנן שתי אפשרויות – או שאחד השותפים יקנה את חלקו של חברו ('גוד או איגוד'), או שימכרו את זכויות היוצרים לאדם אחר. הש"ך (שם סק"ט) כותב, שקנייה של שותף מחברו, עדיפה על פני מכירה לאדם שלישי.

המצב הרגיל בקנייה של שותף מחברו הוא שאחד השותפים משלם את תמורתו המלאה של החפץ המשותף. בענייננו, שני הצדדים אינם מעוניינים בכך, אלא מעוניינים בקבלת תמלוגים ממכירת המשחק בפועל. מסיבה זו קבע בית הדין, שכל זמן שאחד הצדדים לא יציע הצעה שיש בה משום תמורה בעבור כל המיזם, כולל התמלוגים, רשאי כל צד לדרוש את מכירת המשחק לגורם שלישי. וכאמור, גורם זה יכול להיות גם חברה ישראלית.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור.

מחיר הספר 80 ₪

הנחה מיוחדת לרגל ההוצאה המחודשת 65 ₪

"הלכה פסוקה" הינה יוזמה להפצת תקצירים של פסקי דין בענייני ממונות של בתי דין שונים בתוך "חמדת ימים" נפרסם כל שבוע פסק דין אחד.

גיליונות "הלכה פסוקה" ישלחו במייל אחת לשבועיים לכל המעוניין, ויכללו 3-4 פסקי דין.

להרשמה ולתגובות: halachapsuka@eretzhemdah.org

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

צרת-הַפֶּת ומיטות הזהב

המאמרים הקודמים דנו באגדת צרת-הַפֶּת בתלמוד הירושלמי; והמאמר הנוכחי דן באגדת צרת-הַפֶּת בתלמוד הבבלי (יבמות דף טז, א):

"בימי רבי דוסא בן הרְפִינְס התיירו צרת-הַפֶּת לאחין, והיה הדבר קשה לחכמים, מפני שחכם גדול היה, ועיניו קמו מלבוא לבית המדרש. אמרו מי ילך ויודיעו? אמר להן רבי יהושע: אני אלך. ואחריו מי? ר' אלעזר בן עזריה. ואחריו מי? ר' עקיבא. הלכו ועמדו על פתח ביתו. נכנסה שפחתו, אמרה לו: רבי, חכמי ישראל באין אצלך, אמר לה: יכנסו, ונכנסו. תְּפֹשׂוּ לר' יהושע והושיבהו על מטה של זהב. אמר לו (ר' יהושע לרבי דוסא): רבי, אמור לתלמידך אחר וישב, אמר לו: מי הוא? ר' אלעזר בן עזריה. אמר: ויש לו בן לעזריה חבירו? קרא עליו המקרא הזה: 'נַעַר הַיִּתִּי גַם זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צְדִיק נֶעְצָב וְזָרְעוֹ מִבְּקֶשׁ לֶחֶם', תְּפֹשׂוּ והושיבו על מטה של זהב. אמר לו: רבי, אמור לתלמידך אחר וישב, אמר לו: ומי הוא? עקיבא בן יוסף. אמר לו: אתה הוא עקיבא בן יוסף, ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? שב, בני, שב, כמותך ירבו בישראל. התחילו מסבבים אותו בהלכות, עד שהגיעו לצרת-הַפֶּת. אמרו לו: צרת-הַפֶּת, מהו? אמר להן: מחלוקת בית שמאי ובית הלל. הלכה כדברי מי? אמר להן: הלכה כבית הלל. אמרו לו, והלא משמך אמרו: הלכה כבית שמאי! אמר להם: 'דוסא' שמעתם, או 'בן הרְפִינְס' שמעתם? אמרו לו: חיי רבי, סתם שמענו. אמר להם: אח קטן יש לי, בְּכוֹר-שֵׁטָן הוא, ויונתן שמו, והוא מתלמידי שמאי, והזהרו שלא יקפח אתכם בהלכות, לפי שיש עמו **שלוש מאות** תשובות בצרת-הַפֶּת שהיא מותרת, אבל מעיד אני עלי שמים וארץ, שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא, ואמר **שלושה** דברים: צרת-הַפֶּת אסורה, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, ומקבלים גרים מן הקרדוין ומן התרמודים. תנא: כשנכנסו, נכנסו בפתח אחד, כשיצאו, יצאו **בשלושה** פתחים. פגע בו (יונתן בן הרְפִינְס) בר' עקיבא והקשה עליו את קושיותיו ור' עקיבא עמד בפניו וענה לו. אמר לו: אתה הוא עקיבא, ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו? אשריך שזכית לָשֵׁם ועדיין לא הגעת לרועי בקר! אמר לו ר' עקיבא: ואפילו לרועי צאן!"

דין צרת-הַפֶּת מתייחס לאדם שנשא שתי נשים ומת. בדרך כלל האח החי צריך לייבם (לשאת) את אחת האלמנות, או לחלוץ לה את נעלו ואז היא מותרת להינשא לשאר העולם. הייבום או החליצה שנעשה באישה האחת ישפיע גם על האישה השנייה (ה"צרה") וגם היא תהיה מותרת להינשא לשאר העולם. כאשר אחת משתי הנשים האלמנות היא בתו של האח החי, אסור לו לייבם אותה, שהרי בתו אסורה עליו באיסור ערווה; ו"הבת" פטורה הן מהייבום והן מהחליצה. ונחלקו בית הלל ובית שמאי מה דין האישה השניה שהיא ה"צרה" של ה"בת". בית שמאי סבורים שמותר לאח החי לייבם (לשאת) את צרת-הבת, ולכן צרת-הבת זקוקה לייבום או לחליצה. ובית הלל אוסרים עליו לייבם את צרת-הבת והם פוטרם אותה גם מן החליצה. במעשה קיימים פרטים תמוהים:

- א. ר' דוסא מזהה את ר' יהושע מייד כשהוא נכנס, ואם כך הראייה שלו היתה טובה יחסית לגילו. אלא שמן הסתם הוא התקשה לקרוא אותיות קטנות ללא זכוכית מגדלת; כפי שקורה אצל אנשים מבוגרים. ואם כך מדוע הוא לא בא לבית המדרש? והרי מרבית-ככל הלימוד באותה התקופה היה בעל-פה, ולר' דוסא היה זכרון מעולה?!
- ב. גם הביטוי "ועיניו קמו מלבוא לבית המדרש" - אומרת דרשני. קשיי ראייה מתוארים בלשון חז"ל בשורש כה"ה¹, מדוע המעשה משתמש בלשון "קמו" שהיא לשון של התנ"ך?
- ג. ר' דוסא בן הרְפִינְס הכריח את ר' יהושע ואת ר' אלעזר בן עזריה לשבת על מיטות של זהב, מדוע הוא לא הכריח גם את ר' עקיבא לשבת על מיטה כזו? והרי הוא מהלל ומשבח אותו?!
- בנוסף לכך, בכתבי יד רבים מאוד² מופיע הכתיב הבא "תְּפֹשׂוּ והושיבו על מטה של זהב". מדוע המעשה אינו מתאר את ההושבה בשימוש בכתיב הרגיל של חז"ל שהוא "תְּפֹסוּ"? מדוע הוא מתאר אותו בכתיב של התנ"ך "תְּפֹשׂוּ"?
- ד. סיומו של המעשה תמוה מאוד. מה השבח הגדול בכך שר' עקיבא לא הגיע למעלת "רועי בקר" והרי האנשים הללו נחשבים לאנשים שאינם מכובדים והרבה גרוע מזה³!?

ועיניו קמו – מלבוא לבית המדרש

האגדה על ר' דוסא בן הרְפִינְס וצרת-הבת מופיעה בתלמוד הירושלמי בכמה שנויים. הרי"ף כתב בסוף הלכותיו למסכת עירובין, שהאמוראים שבתלמוד הבבלי היו בקיאים בתלמוד הירושלמי ובמשמעויות שלו יותר מאיתנו. ומעתה צריך להבין שאם אנו מוצאים שתי אגדות שמתארות את אותו האירוע, הרי שהפרטים הייחודיים שבאגדת הבבלי הם שנויים מכוונים. חלקם נועדו לבאר את מסתרי אגדת הירושלמי, וחלקם נועדו לחלוק על השקפת אגדת הירושלמי.

הביטוי הייחודי "ועיניו קמו" מופיע בכתוב שמתאר את אחיה השילוני לעת זקנתו (מלכים א יד, ד): "נֶאֱחֶיְהוּ לֹא יָכַל לְרִאֲוֹת פִּי קָמוֹ עֵינָיו מִשִּׁיבּוֹ". אגדת הבבלי משתמשת בביטוי הייחודי הזה כדי לגלות טפח מרמזי אגדת צרת-הבת שבירושלמי. השימוש בביטוי הזה מגלה שר' דוסא בן הרְפִינְס מסמל את אחיה השילוני⁴.

המאמרים הקודמים דנו כבר באגדת הירושלמי. במאמר "[צרת-הבת ובכור-השטן](#)" התבאר שאריכות הימים וקשיי הראיה של ר' דוסא בן הרכינס מקבילים לאריכות הימים וקשיי הראיה של אחיה השילוני. והתבאר שהצורך "בכור-שטן" מרמז לדמותו של ירבעם בן נבט שמצד אחד הוא היה "שטן" למלכות דויד, ומצד שני הוא היה "בכור" בפני עצמו מפני שהוא מסמל את משיח בן יוסף שנאמר עליו "[בכור שורו](#)". במאמר "[צרת-הבת ותורת ירבעם](#)" התבאר שה"זהב" שבעגל שעשו ישראל במדבר ובעגלים שעשה ירבעם - מסמל את המרדף אחר הגשמיות שבעולם הזה. התבאר שהתורה נמשלה אצל חז"ל ל"בת" של בורא העולם, ו"צרת-הבת" היא המלאכה ושאר ענייני העולם הזה. ו"היתר צרת-הבת" מסמל את ההיתר לעזוב את ה"תורה" ולעסוק בענייני העולם הגשמי. אגדת הירושלמי מרמזת שתורתם של אחיה השילוני ושל ירבעם הכשירה את ההתחברות לעשייה הגשמית ולרדיפה אחרי הזהב - לכתחילה. ולשיטתה, יש צד חיובי במרדף הזה מפני שהוא מפתח את האנושות, והוא מפתח גם את הגשמיות שבארץ ישראל; ומתוך כך תגיע גאולתם של ישראל.

הביטוי הארוך שנמצא באגדת הבבלי "ועיניו קמו מלבוא לבית המדרש" הוא מוזר בפני עצמו. והוא מרמז שאחיה השילוני (ר' דוסא בן הרכינס) מתיר להוציא את העיניים מחוץ לכותלי בית המדרש. ואכן, בתיאור שבאגדת הבבלי אין לר' דוסא קשיי ראיה גדולים, והוא מזהה את ר' יהושע מייד כשהוא נכנס. והקושי בקריאת אותיות קטנות, אינו מונע מלבוא לבית המדרש, שהרי הלימוד בבית המדרש היה רובו-כולו בעל-פה. אלא שענינו קמו מלבוא לבית המדרש - מבחינה עקרונית!! ר' דוסא מתיר להוציא את העיניים מבית המדרש ולקום ולרדוף אחר הזהב.

שני עגלי הזהב של ירבעם מסמלים את היתר הרדיפה אחר הזהב, ואגדת הבבלי מסמלת את ההיתר הזה באמצעות שתי מיטות הזהב שעליהן ר' דוסא מושיב את ר' יהושע ואת ר' אלעזר בן עזריה. "מטות זָהָב" מוזכרות בתנ"ך בתיאור עושרו ה**הבזבזני** של אחשורוש, והן נחשבות לסגולת מלכים. ואין זה מסתבר שחכם מישראל, שאינו נושא בתפקיד נשיא ישראל, מחזיק בביתו מיטות של זהב. אלא שהשיבה על "מיטה של זהב" משמשת את האגדה כסמל לשיבה על "עגל של זהב", וכהיתר לרדיפה אחר הזהב.

תַּפְּסוֹ וְהוֹשִׁיבוֹ עַל מִטָּה שֶׁל זָהָב

הכתיב "תַּפְּסוֹ" שאינו שכיח בלשון חז"ל, נועד לשלוח אותנו למה שכתוב בתנ"ך בתיאור המפגש שבין אחיה לבין ירבעם (מלכים א' יא, כט-לא):

"... וַיִּרְבֵּעַם יָצָא מִירוּשָׁלַם וַיִּמְצָא אֹתוֹ אֶחָיָה הַשִּׁילֹנִי... וַיִּתְּפֵשׂ אֶחָיָה בְּשִׁלְמָה הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּקְרָעָהּ שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי קָרְעִים: וַיֹּאמֶר לִירְבֵּעַם קַח לְךָ עֶשְׂרֵה קָרְעִים... וְנָתַתִּי לְךָ אֶת עֶשְׂרֵה הַשְּׂבָטִים: הַתְּהִלֶּךָ שְׁבוּ אֶחָיָה הַנְּבִיא הַמֶּלֶךְ אֶת יִרְבֵּעַם לְמֶלֶךְ אִינוּ רָגִיל בְּתִיאורֵי הַהַמְלָכָה שֶׁבְּתַנ"ךְ. הַתְּהִלֶּךָ הַזֶּה הִיָּה אֵלִים וְהִיָּה כְרוּךְ ב' תְּפִיסָה בְּכּוּחַ" כְּדִי לִמְנוֹעַ הַתְּנַגְדוֹת, וְהוּא הִיָּה כְרוּךְ גַּם בְּפָגִיעָה בְּאִיסוּר "בַּל תִּשְׁחִית" שֶׁבְּקִרְיַעַת הַבְּגָדִים. הַתִּיאוֹר הַזֶּה דוֹמֵה לְתִיאוֹר שֶׁל הוֹרְדַת שְׁאוֹל מֵהַמְּלוּכָה⁵. וְהַמְדַרְשׁ מְשוֹוֶה בֵּין הַרְגָעִים הָאֵלּוּ וְאוֹמֵר (מְדַרְשׁ שְׁמוּאֵל בּוֹבֵר יח, ה): "שָׁכַן דֶּרֶךְ צְדִיקִים לְהִיּוֹת מִצְטַעְרִין בְּשַׁעָה שֵׁשׁ מַחְלוּקַת לְבַיִת דּוֹד".

אגדת הבבלי משתמשת בכתיב תפ"ש - "תַּפְּסוֹ וְהוֹשִׁיבוֹ עַל מִטָּה שֶׁל זָהָב" - כדי לשלוח לכתוב "וַיִּתְּפֵשׂ אֶחָיָה". והיא מגלה שאחיה השילוני כפה על ירבעם להיות המלך שמייצג את המרדף אחר הזהב. ור' דוסא בן הרכינס שמסמל אותו, חוזר וכופה את ר' יהושע ואת ר' אלעזר בן עזריה לשבת על מטות של זהב. לפי אגדת הירושלמי יש היתר לכתחילה לרדוף אחר הזהב, ואגדת הבבלי באה לחלוק על כך. גם אגדת הבבלי מסכימה שאין ברירה, וחלק מן הצבור חייב לרדוף אחר הזהב, ובכלל זה גדולי הדור כמו ר' יהושע ור' אלעזר בן עזריה. אולם לשיטתה, רק מי שלא שפר עליו גורלו ונגזר עליו לרדוף אחר הזהב, אסור לו לחמוק ממה ש"תפסו" והושיבו אותו עליו. אגדת הבבלי מדגישה את דמותו של ר' עקיבא לעומתם. ר' עקיבא משמש באגדות רבות כסמל למי שעמל בתורה ואינו מחויב בעמל המלאכות⁶. אף כאן, למרות השבח הגדול שר' דוסא משבח אותו, ר' דוסא אינו "תופש" בו, ור' עקיבא הוא בן חורין לבחור בעצמו היכן לשבת. ואכן, ר' עקיבא אינו מתואר כמי שיושב בסופו של דבר על מיטה של זהב; ר' דוסא מקווה שירבו "בני חורין" שכמוהו.

ויש לו בן לעזריה חבירונו?

שאלתו של ר' דוסא - "ויש לו בן לעזריה חבירונו?" - אינה מובנת. וכי מדוע שלא יהיה לו בן?! והרי מדרך הטבע לרוב רובם של האנשים נולדים בנים, ומדוע ר' דוסא מניח כהנחה ראשונית שחברו עזריה יהיה שונה משאר האנשים?! כאשר משווים בין אגדת הבבלי לבין אגדת הירושלמי השאלה הזו קשה ביתר שאת. באגדת הירושלמי ר' דוסא מזהה את ר' אלעזר בן עזריה ואת שושלת משפחתו "מכירו אני שהוא דור עשירי לעזרא", ואילו באגדת הבבלי ר' דוסא מתפלא לשמוע שלעזריה חברו יש בן. מדוע קיים שינוי כה קיצוני בין האגדות?

השינוי שמצאנו באגדת הבבלי הוא מכוון, והוא נועד לחלוק על אגדת הירושלמי. אגדת הירושלמי רואה במי שרודף אחר העושר בן טבעי לעזרא הסופר. אך אגדת הבבלי מתקשה לראות אותו בתור "בן" שממשיך את השושלת הרוחנית של המשפחה. והיא שותלת את המסר הזה בשאלתו של ר' דוסא "ויש לו בן לעזריה חבירונו?".

כשיצאו, יצאו בשלשה פתחים

המעשה מדגיש את המספר שלוש. ליונתן בן הרכינס יש "שלש מאות תשובות" בהיתר צרת-הבת; וחגי הנביא "העיד שלשה דברים". ואגדת הבבלי קוטעת את המעשה בהבאת ברייתא: "תנא: כשנכנסו, נכנסו בפתח אחד, כשיצאו, יצאו בשלשה פתחים".

במאמרים הקודמים התבאר שהמספרים שמוזכרים באגדות חז"ל הם בעלי משמעות; והמספרים "אחד" ו"שנים" מסמלים את התורה, ואילו המספר "שלוש" מסמל את העולם הגשמי. באגדת הירושלמי הזקנים פגשו את יונתן בכור השטן והמפגש הסתיים באופן הבא: "בשער אחד נכנסו אליו ובשלושה שערים ברחו מפניו". לפי אגדת הירושלמי הזקנים נכנסו מתוך השקפה שהאידיאל הוא ה"אחד", כלומר להידמות ליצחק "יְחִידָךְ" שמתבודד בבית המדרש ומנותק מעולם המעשה. אך הם נכנעו בפני השקפת ירבעם (משיח בן יוסף) שהאידיאל הוא לרדת ולהתחבר לניצוצות התורה שגנוזים בענייני העולם הזה ("שלוש") – "וב'שלושה' שערים ברחו מפניו".

אגדת הבבלי באה לחלוק על ה"כניעה" בפני תורתו של ירבעם (משיח בן יוסף); והיא רוצה להציג חזות של "הסכם מכובד". ולשיטתה, הזקנים נכנסו אל ר' דוסא מתוך השקפה שהאידיאל הוא ה"אחד" של יצחק שמתבודד בבית המדרש, אך ר' דוסא (שמסמל את אחיה השילוני) הכריח את ר' יהושע ואת ר' אלעזר בן עזריה להתחבר אל הזהב ואל ענייני העולם הזה שהמספר "שלוש" מסמל אותם. והאגדה מרמזת שגם ר' עקיבא שנותר בן חורין לעסוק בתורה, מכיר "בדיעבד" בדרך הזו, ולכן הוא הצטרף אליהם להצגת הסכמה משותפת – ויצאו כולם "בשלשה פתחים".

בירושלמי ר' דוסא מעיד בשם חגי הנביא "על צרת-הבת שתינשא לכהונה", ובמאמר הקודם "[צרת-הבת ג'](#)" התבאר שהמשמעות הסמלית של העדות הזו היא הצליל של ה"היתר" – שהמלאכה (צרת-הבת) "מותרת להינשא" אפילו ל"כהנים". אולם לפי אגדת הבבלי העדות שר' דוסא מעיד מסתיימת בצליל של איסור – "צרת-הבת אסורה"; ורק אחיו בכור השטן הוא זה שמתיר את צרת-הבת (המלאכה). ולפי אגדת הבבלי ר' עקיבא לא נכנע בפני יונתן בכור השטן, אלא שהוא זה שנכנע בפני ר' עקיבא.

המעשה מסתיים בויכוח תמוה בין יונתן בכור השטן לבין ר' עקיבא שקשור לרועי בקר ולרועי צאן. בביאור הויכוח הזה נאריך בעזהשי"ת במאמר הבא.

¹ כמו (חגיגה דף טז, א): "כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות: בקשת, ובנשיא, ובכהנים".

² דקדוקי סופרים השלם בהוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם, הערה מס' 26 והערה מס' 40.

³ כמבואר בסנהדרין (דף כו, א): "כי אתו לקמיה דרבי יוחנן אמרו ליה: קרי לן 'רועי בקר' ולא אמר ליה מר ולא מידי?!". וכתב הרד"ק (שופטים ט, ד): "רועי בקר - כי הם הנבזים שבאנשים כמו שמצאנו בדברי רז"ל 'אפילו רועי בקר'".

⁴ פעמים שאגדת הבבלי אינה מסתפקת ברמז, והיא מתרגמת לגמרי את הסמל שמופיע באגדת הירושלמי. במאמר "[המערה של חנוני](#)" התבאר שאגדת הירושלמי מדברת על ה"עֲזָרָה" בתור סמל לבית המדרש; ואילו אגדת הבבלי המקבילה מדברת על "בית המדרש" במפורש.

⁵ "וַיִּסֹּב שְׂמוּאֵל לְלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בְּכַנֶּף מְעִילוֹ וַיִּקְרַע: וַיֹּאמֶר אֱלֹו שְׂמוּאֵל קְרַע ה' אֶת מַמְלְכוֹת יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָךְ הַיּוֹם וּנְתַנָּה לְרַעַךְ הַטּוֹב מִמֶּךָ: (שמואל א טו, כז-כח)

⁶ וכפי שהתבאר במאמר "[נחום איש גז וזו המצורע של הישיבה](#)".

⁷ האירועים שמתוארים ב"מעשה בראשית" הם אירועים רוחניים. ביום השני מתואר תהליך אחד שבו הקב"ה הבדיל בין "המים העליונים" שהם התורה, לבין ה"מים התחתונים" שהם ענייני העולם הזה. מציאות של "נקודות עליונות" ו"נקודות תחתונות" מתאימה לקו הישר שאפשר לדרג את הנקודות שעל פניו לפי מידת הקירבה שלהן אל אחד מקצות הקו. והמציאות הזו קשורה לעבודה הרוחנית של האדם שתלויה בהנהגת התורה והתפילה. ולפיכך המספר "שנים" (היום השני) מסמל את הקו הישר ואת עבודת התורה והתפילה.

ביום השלישי לבריאה היתה התפתחות בענייני "המים התחתונים" של העולם הגשמי, הארץ התגלתה ואף החלה להוציא צמחים. חוקי הטבע של העולם הגשמי אינם תלויים מבחינה חיצונית בתורה ובתפילה; והצורה שמסמלת אותם היא ה"עיגול". לעיגול אין קצה, ולכל נקודה שעל פני העיגול - אין מעלה על פני חבירתה. ולכן המספר "שלוש" ו"הקו העגול" מסמלים את העולם הגשמי.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ו)

ירושלים, ישראל

טבת תשס"ח

Jerusalem, Israel

אחריותם של חברי עמותה בישראל במתן אישורים להחלטות ודוחות כספיים

שאלה

אני חבר בעמותות שונות. מדי פעם אני מוזמן לשיבות של עמותה ומתבקש לאשר תקציבים, דו"חות וכדומה, שאין אפשרות לעיין בהם היטב ולבדקם. מתוך נימוס וכבוד למנהלים המתאספים מאשרים את המסמכים. כמו כן לא ניתן לקבל את החומר הביתה, והמארגנים אוספים אותו מיד אחרי החתימה. האם אין החותמים עושים מלאכתם רמייה, ועלולים חלילה לגרום לתקלות ולעוולות? כיצד יש לנהוג?

תשובה¹

שאלתך נוגעת לזהירות היתרה שיש לנהוג בכספי ציבור. בהקשר שלנו לזהירות זו יש שתי פנים: האחת, שהכספים ניתנו לעמותה על-ידי אנשים פרטיים או גופים שונים, בהסתמך על כך שמתקיימת ביקורת פנימית. השנייה, מבחינת מטרת הכספים, פעמים שמטרת העמותה היא צדקה, ודינם של הכספים כממון עניים. חכמינו קבעו הלכות ייחודיות בענייני צדקה שנועדו למנוע לזות שפתיים². מאידך גיסא, יש לדעת שעל-פי ההלכה יש לתת אמון בגבאי צדקה³, וכן נפסק. למעשה, הזהירות ודרכי ההתנהלות הנדרשות על-פי ההלכה מושפעות מהגדרת החובות של החברים השונים בעמותה על-פי החוק, שכן כאמור, על דעת כן ניתנו הכספים לעמותה. עמותה מורכבת מגופים שונים: חברי העמותה, ועד העמותה, ועדת ביקורת ועוד. עיון בחוק העמותות (תש"מ 1980) מעלה שהאחריות הישירה על הכרת הדו"חות הכספיים והבנתם מוטלת על ועדת הביקורת, ולא על כל חבר בעמותה⁴. חובת העיון המוקדם בדו"חות הכספיים מוטלת על ועדת הביקורת, ואילו האספה הכללית של חברי העמותה נדרשת אך לאשר את אותם דו"חות⁵.

עם זאת, נראה שלחברי הוועד יש גם אחריות אישית לדו"חות הכספיים, שכן עליהם מוטל להכין את המאזן המפורט של ההכנסות וההוצאות.

לחבר עמותה אפשרות נוספת לבקר את פעילות העמותה, ולעיין במסמכי העמותה⁶. האפשרות לעיון במסמכי העמותה מהווה גורם מרתיע, גם אם לא נעשה שימוש בזכות זו באופן תדיר. עיקרון זה עולה בהלכות איסור והיתר, לגבי נאמנותו של גוי שנוהג על-פי דרישות הכשרות⁷.

דומה שבמכלול הנורמות הקבועות בחוק יש כדי לעמוד בדרישות ההלכתיות לזהירות בכספי ציבור וכספי צדקה: חבר עמותה אינו צריך להכיר באופן אישי את פרטי הדו"חות הכספיים, אלא רשאי להסתמך על הסקירה של הוועד ועדת הביקורת באספה הכללית.

עם זאת, במקום שבו יש תחושה שנעשה שימוש לרעה בכך שחברי העמותה אינם בוחנים את החומר באופן אישי, או במקרה שבו נמנע מהם מידע שהם מבקשים להגיע אליו, ודאי שחובתם לברר את הדברים לאשורם, בהתאם להקדמה על הזהירות היתרה הנדרשת בכספי ציבור ובכספי צדקה.

¹ תשובה זו מהווה יעוץ הלכתי בלבד ולא יעוץ משפטי, אותו צריך לקבל מבעל מקצוע בתחום המשפטי.
² שו"ע (יו"ד סי' רנז סע' א): "גבאי צדקה אינם רשאים לפרוש זה מזה בשוק, אלא כדי שיהא זה פורש לשער וזה פורש לחנות וגוברים. מצא הגבאי מעות בשוק – לא יתנם לתוך כיסו אלא לתוך ארנקי של צדקה, וכשיגיע לביתו יטלם... ולא ימנה מעות הקופה שנים שנים אלא אחד אחד מפני החשד, שנאמר: 'והייתם נקיים מה' ומישראל'".

³ שו"ע (יו"ד סי' רנז סע' ב): "ואין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה, ולא בהקדש עם הגוברים, שנאמר: 'ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה, כי באמונה הם עושים' (מלכים ב' יב, טז)". ובהגה: "ומ"מ כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל, טוב להם ליתן חשבון". ומהרי"ו (שם סי' קעג) כתב: "וכל זה בגבאים הכשרים, אבל מי שאינו כשר, או שנתמנה באלמות וחזקה, צריך ליתן חשבון. וה"ה בכל ממונים על הצבור". לאמור, עצמת האמון שיש ליתן בגבאי הצדקה מושפעת גם מהיכרות אישית עמו, עד כמה הם בכלל "כשרים".

⁴ כך היא לשון החוק: "ועדת הביקורת או הגוף המבקר יבדקו את ענייניה הכספיים והמשקיים של העמותה ואת פנקסי החשבונות שלה ויביאו לפני האספה הכללית את המלצותיהם לעניין אישור הדין וחשבון הכספי". בהתאם לכך דרש מסדר החוק את אישור הדו"חות הכספיים: "הוועד יכין אחת לשנה מאזן ודין וחשבון של הכנסות העמותה והוצאותיה (להלן – דו"ח כספי) בכל שנת מס, אשר יכלול פירוט מלא לפי הרשימה המופיעה בתוספת השנייה; הדו"ח הכספי יוגש לוועדת הביקורת או

לגוף המבקר לא פחות משבועיים לפני יום האספה הכללית או במועד מוקדם יותר שנקבע לכך בתקנון, ויובא בפני האספה הכללית, לאישורה".⁵
כך עולה גם מהתוספת הראשונה לחוק, המהווה תקנון מצוי של עמותה (ברירת המחדל): "אספה כללית רגילה תשמע דינים וחשבונות על פעולות הוועד ועל פעולות ועדת הביקורת, תדון בהם ובדין וחשבון הכספי שהגיש לה הוועד, תחליט על אישורם ותבחר בוועד ובוועדת הביקורת."⁶
כפי שקובע החוק: "פנקס החברים ופנקס חברי הוועד, הפרוטוקולים של האספות הכלליות והדו"חות הכספיים שהובאו לפני האספה הכללית יהיו פתוחים בכל עת סבירה לעיון של כל חברי העמותה".⁷
שו"ע (יו"ד סי' סט סע' י): "עובד כוכבים משמש בבית ישראל ונתן הבשר בקדירה, ואין ידוע אם הדיחו, אם יודע העובד גלולים מנהג ישראל סומכין על דבריו, אם היה שם ישראל יוצא ונכנס או שום קטן בן דעת". ובהגה: "ובחד מינייהו סגי (טור), או במסיח לפי תומו שהדיחו יפה או שישאל, אפילו קטן, יוצא ונכנס, דמרתת הואיל ויודע מנהגי ישראל, מיהו אם מיחה לעובד גלולים שלא ידיחו בלא רשותו, והוא עבר על דבריו, אסור, דהא חזינן דאינו מרתת ואין לסמוך גם כן אדבריו (הגהת ש"ד ואו"ה)".

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

חדש * חדש * חדש

<p>"Living the Halachic Process" אנו שמחים להודיע על פרסום ספרנו הראשון באנגלית קובץ של שאלות שנענו בפרויקט "שאל את הרב" - Ask the Rabbi ניתן לקבל CD המכיל את דפי המקורות לתשובות שבספר. מחיר הספר \$25 ולרגל ההשקה \$20</p>	<p>חמדת הארץ חלק ה' סדרת מאמרים הקשורים להלכות דיינים ועדות. נכתבו על ידי מרן הגר"ש ישראל זצ"ל, ויבדל"א הגר"ז"נ גולדברג, ראשי כולל "ארץ חמדה" והרבנים הלומדים בבית המדרש. מדור תנ"ך מצורף לקובץ. מחיר: 20 ₪</p>
---	---